

ZÁBAVNÍ PYROTECHNIKA V DIVADELNÍ KULTUŘE RANÉHO NOVOVĚKU

KINDL, Miroslav. 2024. *Ohňová dramata. Střelný prach, ohňostroje a ohňostrážné iluminace v evropském umění 1400–1750*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2024. 495 s., 117 obrazových příloh. ISBN 978-80-88621-22-5.

Publikace vyšla ke stejnojmenné výstavě uspořádané Muzeem umění Olomouc 27. června–29. prosince 2024. Autorem koncepce výstavy a doprovodných textů byl autor publikace, vedoucí odboru starého umění Olomouc a kurátor sbírky nizozemského malířství. Koncepce krásně vypravené a bohatě ilustrované knihy je logická a uživatelsky přívětivá. Po stručné úvodní kapitole („Úvodem“) následuje kapitola věnovaná historii střelného prachu a pyrotechniky („Ohně bohů a předků“). Po ní autor zařadil užitečný přehled traktátů věnovaných pyrotechnice („Ohně na pergamenu a papíře“), který začíná rukopisem Konrada Kyesera „Bellifortis“ z roku 1405 a končí přelomovým dílem Kazimierze Siemienowicze „Velké dílo dělostřelectví“ z roku 1650. Po těchto úvodních kapitolách následuje vlastní text knihy, série barvitých popisů jednotlivých představení využívajících pyrotechniku („Hořící hrady, města a draci“). Text zahajuje florentská „Sacra rappresentatione“ z roku 1439 a končí veleslavným londýnským představením z roku 1749, pro něž složil hudbu Georg Friedrich Händel. Autor v medailoncích věnovaných jednotlivým představením postupuje jednotným způsobem. Stručně popisuje historii, průběh a ohlasy pyrotechnického představení, které zasazuje do dobového politického i společenského kontextu. Pro čtenáře je velmi důležité, že definuje místo dané pyrotechnické show v historickém vývoji tohoto dramatického žánru.

V poslední třístránkové kapitole („Závěrem“) autor vysvětluje výběr popisovaných představení: „směřováním k ohňovým dramatům, to znamená inscenacím s aktuálními symbolickými významy, dramatickou linkou, herci a efemérními kulisami. Ty se od konce 16. století rozvíjely na německých knížecích dvorech a v druhé polovině 17. století hlavně ve střední Evropě v Drážďanech a ve Vídni – proto jsem naši pozornost zaměřil především na ně“ (366). Vzhledem k tomuto zaměření publikace v ní postrádáme přelomové představení, které bylo uspořádáno v hlavním městě Českého království. Medailonek proto v této recenzi doplňujeme (primární i sekundární prameny viz Bažant 2024).

Dne 8. listopadu 1558 byl v Praze přivítán rakouský arcivévoda, uherský a český král a nově zvolený císař Svaté říše římské Ferdinand I. Velkolepý uvítací ceremoniál pokračoval odpoledne následujícího dne divadelní hrou se zpěvy, pantomimou a ohňostrojem. Naše informace o oslavách pocházejí z několika oslavných básní, ale především ze dvou podrobných popisů. Jejich autory byli dvorní lékař arcivévodы Ferdinanda II., proslulý botanik Piero Andrea Mattioli, a profesor latiny a řečtiny na pražské univerzitě Matouš Collinus z Chotěřiny. Jeho latinsky psané dílo je podepsáno jím a jeho kolegou, profesorem historie Martinem Kuthenem, který však s největší pravděpodobností napsal pouze oslavné básně včleněné do textu

a byl zřejmě také autorem veršů, jimiž byl na počest císaře vyzdoben Pražský hrad (Collinus – Cuthenus 1558). Piero Andrea Mattioli vydal svůj popis o rok později, ale Collinus se přesně držel Mattioliho vyprávění, které zřejmě kolovalo po Praze v rukopisné podobě bezprostředně po oslavách (Mattioli 1559). Collinus v úvodu výslovně děkuje Mattiolimu za informace, které získal přímo od něj. Krátké dílo podepsané Collinem a Kuthenem je cenné tím, že doplnilo Mattioliho text o další informace a celé texty některých slavnostních projevů, které rovněž kolovaly po Praze v rukopisné podobě.

Námět, scénář a režie dvoudenních oslav byly dílem císařova syna, arcivévody Ferdinanda II., který byl tehdy pověřen správou Českého království. Arcivévoda Ferdinand byl nadšeným propagátorem pyrotechnických představení, nepřekvapí proto, že jedním takovým pražské oslavy 9. listopadu 1558 vyvrcholily. Odpoledne, když se začalo stmívat, se císař s celým svým dvorem odebral do Lusthausu, který Ferdinand zbudoval v zahradě Pražského hradu. Pod východním průčelím Lusthausu se nacházel uzavřený rovný prostor vyhrazený pro divadelní představení a turnaje. Ve východních arkádách Lusthausu seděl Ferdinand na „zlatém trůnu“. Po stranách improvizovaného jeviště byly postaveny dvě věže s hudebníky a mezi nimi umělá hora s ohnivou jeskyní. Představení začalo tím, že se ve vzduchu nad horou objevil Jupiter s bleskem v ruce. Protože terén před východním průčelím Lusthausu je o několik metrů nižší, můžeme si představit Jupitera a Ferdinanda I. trůnicího v arkádách Lusthausu zhruba ve stejné výšce. Tím bylo účinně zdůrazněno ztotožnění Ferdinanda I. s Jupiterem. Po hudebním intermezzu se k hoře začalo blížít pět obrovských Gigantů s kusy skály na zádech, kteří měli v úmyslu horu dobýt a Jupitera sesadit z trůnu. Jakmile se však přiblížili k úpatí hory, Jupiter je zasáhl bleskem, který vypadal jako tenká ohnivá struna začínající u jeho ruky.

Giganti jeden po druhém shořeli a hora se s rachotem rozestoupila. Dokonalá iluze hromu a blesku diváky vyděsila, vzduch byl plný jisker a ohnivých koulí, takže se muži údajně báli, že jim oheň spálí oděv a vousy, a někteří z nich dokonce utekli. Na scéně se objevili děsivě vypadající démoni, kterým z očí, nosu a úst vycházel oheň. Démoni odvěkli padlé Giganty do jeskyně, ale z krve útočníků se zrodily opice. Neposedné opice odpalovaly rakety mezi diváky a prováděly mnoho dalších ďábelských kousků.

Jak Mattioli oznamuje titulem svého díla, nedílnou součástí ceremoniálního vstupu císaře Ferdinada I. do Prahy byla pyrotechnika. Collinus při líčení podívané pod Lusthausem zdůrazňuje, že se jednalo o „nové a v naší době nevídané představení jako formou tak obsahem“ (32r). Pražské večerní představení se skutečně radikálně odchýlilo od předchozí středověké tradice. Na místo obligátního dobývání hradu nebo boje o dva hrady tu bylo předvedeno dramatické dílo inspirované anticou mytologií. Svéráz strukturovaného pražského představení vynikne, když je srovnáme s ceremoniálními vstupy s pyrotechnickými performancemi, které byly v této době uspořádány ve střední Evropě. Císař Karel V. byl v Mnichově takto uvítán roku 1530 a v Norimberku v letech 1535, 1540 a 1541. Karlův syn, Filip II., byl v Norimberku obdobným způsobem uvítán v roce 1550. Ve Frankfurtu nad Mohanem byl v roce 1558 slavnostně přivítán císař Ferdinand I. a v roce 1562 římský král Maxmilián II. Všechny tyto slavnosti využívající pyrotechniku jsou podrobně popsány v recenzované knize. Jednalo se ve všech případech o různé obměny scénáře středověkého typu, který byl pouze aktualizován tím, že se v bojích objevili Turci. Žádné z těchto pyrotechnických představení nemělo dramatickou strukturu a nebylo inspirováno anticou mytologií.

Vůbec první ceremoniální vstup panovníka do města koncipovaný jako představení all'antica byl realizován v roce

1548 v Lyonu na počest francouzského krále Jindřicha II. Součástí slavností byly rovněž večerní pyrotechnické podívané, které však byly pojaty jako námořní bitvy (Scève 1997: 124–128). Ohňostroje vyprávějící příběhy inspirované antickou mytologií se v Evropě objevují až po pražské inscenaci *Gigantomachie*. V recenzované knize jsou popsána představení na ferrarském vévodském dvoře z let 1481, 1486, 1502, 1561 a 1565, jejichž scénáře se ještě držely středověké tradice. Teprve v pyrotechnickém představení odehraném v roce 1569 na počest návštěvy arcivévoddy Karla II. Štýrského ve Ferrare do děje zasáhli Venuše s Amorem. Tato mýtická dvojice se objevila také na triumfálním voze v performanci uspořádané ve vatikánském Cortile del Belvedere v roce 1565. Postavy a příběhy antických mýtů se výrazněji prosazují v pyrotechnických představeních inscenovaných v Drážďanech v letech 1575, 1582 a 1585, o nichž se rovněž dočteme v recenzované knize.

V pražském představení z 9. listopadu 1558 byla vedle inspirace antickou mytologií dalším novým prvkem skutečnost, že podívaná byla pojata jako alegorie. Collinus i Mattioli se o tom dlouze

rozepisují zjevně proto, aby se pochlubili, že pražské představení obsahovalo i tento zcela nový prvek. Giganti a opice, které se zrodily z jejich krve, byly politickou narážkou na nedávné dějiny Českého království. Stejně jako Jupiter zničil Giganty, císař Ferdinand I. potlačil v roce 1547 povstání českých stavů. Performanci lze vykládat tak, že současní čeští rebelové jsou opice, zcela neškodní a směšní potomci velkých husitů, před nimiž se ve druhé čtvrtině 15. století všichni třásli strachy.

V recenzované knize je zdůrazněna novost alegorických pyrotechnických představení inspirovaných antickou mytologií, která byla inscenována v roce 1585 v Düsseldorfu. Kindl zdůrazňuje jejich modernost: „jako jedny z prvních přidávají pantomimické herectví či bojovníky s ohňostrůjnými zbraněmi k pyrotechnice a efemérní architektuře“ (197). K tomu je však třeba dodat, že první pyrotechnické představení tohoto typu bylo inscenováno v Praze téměř o dvacet let dříve, 8. listopadu 1558. Ani toto opomenutí však nesnižuje cenu velice záslužného díla o fascinující kapitole dějin dramatického umění, která je úzce spjata s dějinami českých zemí a je přitom i dnes aktuální.

Bibliografie

- BAŽANT, Jan. 2024. *Pompa in Honorem Ferdinandi, 1558*. Skenè. *Journal of Theatre and Drama Studies* 10, 2024, s. 97–113, <https://doi.org/10.13136/72mdp846>
- COLLINUS, Matthaëus – CUTHENUS, Martinus. 1558. *Brevis et succincta descriptio pompae*. Praha, 1558.
- MATTIOLI, Pietro Andrea. 1559. *Le solenni pompe, i superbi, et gloriosi apparati, i trionfi, i fuochi*. Praha, 1559.
- SCÈVE, Maurice. 1997. *The Entry of Henri II into Lyon: September 1548*. Tempe, 1997.

prof. PhDr. Jan Bažant, CSc.
Kabinet pro klasická studia
Filosofický ústav AV ČR, v. v. i.
bazant@ics.cas.cz

 <https://orcid.org/0000-0001-7194-8868>

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.